

arenaidé

Projekt "Otrygga anlitandeformer"

Bild:longstrandwins/Flickr (CC BY 2.0)

GLOBALT PERSPEKTIV

på osäkra och otrygga anlitandeformer i arbetslivet

Mats Wingborg

Förord	2
Inledning – en dramatisk förändring av den globala arbetsmarknaden	3
Ökning av arbeten med otrygga anlitandeformer	3
Olika exempel på osäkra anlitandeformer	4
Jobb med osäkra anlitandeformer i Europa	5
Förklaringar till ökningen av jobb med osäkra anlitandeformer	8
Kvinnor är överrepresenterade	10
Migrantarbetare är överrepresenterade	11
Unga är överrepresenterade	11
Osäkra anlitandeformer och olika branscher – exempel: medier och konstnärliga yrken	12
Konsekvenser för det sociala skyddet	12
Konsekvenser för välbefinnandet	13
Konsekvenser för samhällsekonomin	15
Konsekvenser för fackföreningsrörelsen	15
Konsekvenser för möjligheten att bedriva kollektiva förhandlingar	16
Förkortningar	17
Källor	17

Förord

När arbetsmarknadsfrågor diskuteras fokuseras av naturliga skäl på arbetslösheten och särskilt ungdomsarbetslösheten och vad som kan göras för att få fler i jobb. En fråga som ännu inte uppmärksammats lika mycket är framväxten av ökad otrygghet i form av osäkra anställningsformer och nya, osäkra anlitandeformer. Det är en fråga som den internationella fackföreningsrörelsen uppmärksammat och prioriterat högt. I utvecklingsländerna har de otrygga anlitandeformerna varit dominerande, men i Sverige och övriga OECD-länder har dessa varit ganska ovanliga bortsett från vissa sektorer, exempelvis inom kultursektorn.

I Sverige minskar tillsvidareanställningarna sedan 20 år tillbaka. Inom den gemensamt finansierade välfärdssektorn krävs ibland att kuratorer och psykologer ska ha egen firma för att få uppdrag. I Spanien är tidsbegränsade anställningar vanligare än tillsvidareanställningar. I Frankrike är 75 procent av alla nyanställningar tidsbegränsade.

”Otrygga anlitandeformer” är ett projekt inom Arena Idé, tankesmedjan inom Arenagruppen, där vi ska belysa förekomsten av denna växande del av arbetsmarknaden och vilka konsekvenser det får för individerna, den fackliga rörelsen och samhället.

Denna rapport, rapport nr 2, handlar om den globala situationen och har skrivits av Mats Wingborg. Jobb med otrygga anlitandeformer har alltid funnits. De har varit koncentrerade till kvinnodominerade yrken inom service, småskalig handel och konstnärliga yrken. Vad som nu skett är att jobb med otrygga anlitandeformer ökar sedan 30 år tillbaka inom alla sektorer av arbetsmarknaden.

Rapport nr 1, ”Otrygg på jobbet, otrygg i systemet” handlar om den svenska arbetsmarknaden. Victor Bernhardt har intervjuat ett tiotal företrädare för olika fackliga organisationer. Även den finns att ladda ned på vår hemsida (www.arenaide.se/rapporter). Projektet kommer att avslutas med en tredje del som handlar om vad som kan och bör göras.

Stockholm i november 2012

Boa Ruthström

Chef Arena Idé

Inledning – en dramatisk förändring av den globala arbetsmarknaden

De senaste decenniernas ökning av antalet arbeten med otrygga anlitandeformer har fått den globala fackföreningsrörelsen att reagera. Det uttryck som oftast används för att beskriva fenomenet är "precarious work". För den globala fackliga rörelsen ITUC utgör strategierna för att minska jobben med osäkra anlitandeformer en huvudfråga.¹ För den nybildade internationalen för fackförbund inom industrisektorn, IndustriAll, har kampanjen "Stop precarious work" högsta prioritet.² Även på nationell och lokal nivå står överallt frågan om de otrygga anlitandeformerna högt på den fackliga dagordningen. Ett skäl till att frågan fått en särskild dignitet är att den drabbar många olika grupper i arbetslivet. I förgrunden står ungdomar, kvinnor och migranter. Men de otrygga anlitandeformerna ökar inom alla sektorer av arbetslivet och bland de grupper som är särskilt utsatta finns också journalister och personer som bedriver konstnärligt arbete.

Ökning av arbeten med otrygga anlitandeformer

Jobb med otrygga och osäkra anlitandeformer har alltid funnits. Men i västvärlden har dessa arbeten länge varit koncentrerade till kvinnodominerade arbeten inom servicesektorn, till delar av den småskaliga handeln och till de konstnärliga yrkena. Vad som skett under de senaste tre decennierna är en snabb ökning av antalet jobb med otrygga anlitandeformer inom alla sektorer av arbetslivet: inom mansdominerade yrken, inom industrin och inom offentlig sektor. Nu ökar de osäkra jobben även för personer med arbetsledande ställning.

Mönstret är likartat inom alla OECD-länder.³ I Europa beskriver Europafacket ETUC den snabba ökningen av antalet jobb med osäkra anlitandeformer och vädjar om en förstärkt social dialog.⁴ I USA beskriver

¹ ITUC (2011), "Resolution on Tackling Precarious and Informal Work".

² IndustriAll (2012), "Say NO to the hazards of precarious work".

³ "Conclusions from Workers Symposium on Policies and Regulations to Combat Precarious Employment", 2011. Rotherham against the cuts (mars 2012), "Precarious work is on the rise" (den sistnämnda källan hänvisar särskilt till ökning av jobb med osäkra anlitandeformer inom den offentliga sektorn).

⁴ ETUC (2011), "Quality of Jobs at Risk – An overview from the ETUC on the incidence and rise of precarious work in Europe".

sociologen Arne L Kalleberg att vad vi beskådar är "slutet för efterkrigstidens trygghet för amerikanska arbetare".⁵

I utvecklingsländer har de otrygga anlitandeformerna alltid dominerat, där handlar det snarare om att de otrygga anlitandeformerna spridit sig till fler branscher och yrkesgrupper. I de fattigaste utvecklingsländerna är sysselsättningen inom det småskaliga jordbruket hög. Inom den sektorn saknas i princip helt trygga anställningsformer. Men vad som nu sker – precis som i den industrialiserade världen – är att de osäkra anlitandeformerna också ökar bland industriarbetare, offentliganställda och för anställda vid stora företag inom handel och service. Inom de sektorer där trygga anställningar tidigare var vanliga ökar andelen jobb med osäkra anlitandeformer.⁶

I både den industrialiserade världen och i utvecklingsländer har arbetsgivare alltid ökat och minskat arbetsstyrkan i takt med konjunkturcyklerna. Det nya är att behovet av snabba uppsägningar, och därmed av arbetskraft med osäkra anlitandeformer, har blivit en del av arbetsgivarnas kontinuerliga omstruktureringsprocess. Strävan efter kortsiktiga vinster har tilltagit även under perioder av högkonjunktur.⁷

Olika exempel på osäkra anlitandeformer

Enligt FN-organet International Labour Organisation (ILO) har andelen arbetstagare i världen med osäkra och otrygga arbeten ökat påtagligt under det senaste decenniet. Enligt ILO:s statistik är åtminstone hälften av världens arbetskraft sysselsatt i osäkra och otrygga arbeten.

I den här skriften används uttrycket "jobb med osäkra anlitandeformer". En orsak till att det uttrycket är att föredra framför "jobb med osäkra anställningsvillkor" är att det till viss del handlar om arbetstagare som över huvud taget inte har en anställning. Det som i det här sammanhanget åsyftas är dock i stort sett identiskt med ILO:s precisering av "precarious work":⁸

⁵ Kalleberg Arne L, "Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition", *American Sociological Review*, vol. 72 2009.

⁶ ILO (2011), "ACTRAV Symposium on Precarious Work, 4-5 October, documentation".

⁷ Kalleberg Arne L, "Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition", *American Sociological Review*, vol. 72 2009.

⁸ ILO (2011), "ACTRAV Symposium on Precarious Work, 4-5 October, documentation".

- Arbetskraft inom den informella ekonomin (arbetstagare som inte är erkänd som arbetskraft av offentliga myndigheter eller arbetsgivare, som inte har villkoren reglerade i avtal och som endast har ett svagt stöd i lagstiftningen⁹).
- Tillfälligt inhyrd arbetskraft på korttidskontrakt, säsongsanställning eller vikariat.
- Arbetskraft inhyrd från bemanningsföretag.
- Arbetskraft som mot sin vilja tvingas att bli egenföretagare eller "F-skattare", ofta kallade pseudo-egenföretagare.
- Arbetskraft med ofrivillig deltid.
- Arbetskraft som saknar bestämda arbetstider.
- Arbetskraft som ofrivilligt tvingas utföra arbetet i hemmet.
- Arbetskraft som saknar bestämda arbetsplatser och som med kort varsel kan flyttas runt geografiskt.
- Nolltimmarskontrakt, som inte garanterar något framtida arbete.
- Migrantarbetare som inte har möjlighet att byta arbete utan är låsta vid ett specifikt kontrakt.
- Arbetskraft med svaga rättigheter och som arbetsgivaren med kort varsel kan säga upp.
- Arbetskraft som utför uppdrag åt en uppdragsgivare men där arbetsgivaransvaret är oklart.

Jobb med osäkra anlitandeformer i Europa

Jobb med osäkra anlitandeformer innefattar följaktligen många olika företeelser. Det betyder också att de osäkra anlitandeformerna kan ta sig olika uttryck i olika delar av världen. Inte minst är detta tydligt i Europa. Överallt har de osäkra jobben ökat, men det har tagit sig olika uttryck.

Arbetsmarknaden i *Österrike* karakteriseras av en hög andel arbetstagare med tidsavgränsade kontrakt och med en totallön oavsett arbetsdagens längd. Dessa arbetstagare får aldrig ut någon övertidsersättning. Omkring en kvarts miljon arbetstagare har denna form av kontrakt, varav tre fjärdedelar är kvinnor.

I *Belgien* handlar problemet om ökningen av pseudo-egenföretagare. Dessa består till stor del av att invandrad arbetskraft från Central- och Östeuropa tvingas bli egenföretagare även om de konstant arbetar åt en och samma arbetsgivare. Därigenom går de miste om sina sociala rättigheter som anställda.

⁹ Preciseringsen av uttrycket informell ekonomi är hämtad från "Informell ekonomi", LO-TCO Biståndsnämnd 2009.

I *Bulgarien* är det framför allt unga människor som tvingas att ta jobb med korta kontrakt och osäkra anställningsformer. Detta har lett till en snabb genomströmning på arbetsmarknaden. Nästan en tredjedel av arbetstagarna behåller endast sitt jobb i högst två år.

I *Estland* är det vanligt med säsongsarbeten och korta kontrakt. Över hälften av korttidskontrakten garanterar jobb kortare än två år. Inom andra sektorer tvingar uppdragsgivarna arbetstagarna att bli egna företagare för att komma undan anställningar. Detta är särskilt vanligt inom sektorer som post, taxi och frisörer.

I *Finland* har antalet tidsavgränsade kontrakt ökat särskilt inom den offentliga sektorn. I kommunerna har för närvarande en fjärdedel av arbetstagarna tidsavgränsade kontrakt. Ofrivillig deltid är däremot vanligare inom delar av den privata sektorn, som i städbranschen och inom handeln.

I *Frankrike* har tidsavgränsade kontrakt blivit den vanligaste anställningsformen vid nyanställning av arbetare. Omkring 75 procent av de nya kontrakten är tidsavgränsade. Av alla arbetstagare har i dag 13 procent tidsavgränsade kontrakt. Huvuddelen är unga. En konsekvens har blivit att många arbetare fått sina sociala förmåner beskurna inom områden som sjukpenning, föräldrapenning och semester.

I *Irland* har arbetstagarna ett svagt lagligt skydd vilket resulterat i en omfattande social dumpning. I landet finns framför allt många migranter som tvingas att arbeta till låga löner och med oreglerade arbetsvillkor. Många har tidsavgränsade kontrakt eller saknar kontrakt helt.

I *Italien* har regeringen introducerat en rad nya osäkra anställningsvillkor. Hit hör kategorin "parasubordinati", en grupp som lagmässigt befinner sig mellan anställda och egenföretagare. I praktiken utför dessa arbetstagare samma jobb som andra arbetstagare, men utan samma sociala rättigheter. Enligt den senaste statistiken finns omkring tre miljoner parasubordinati i landet.

I *Litauen* sker en snabb ökning av antalet arbetstagare med tidsavgränsade kontrakt. För närvarande har omkring 15 procent av arbetstagarna en tidsavgränsad anställning.

I *Nederländerna* uppskattar fackföreningsrörelsen FNV att det finns 1,9 miljoner så kallade "flexarbetare", vilket betyder att de har ett kontrakt som räcker kortare än ett år. Framför allt har det blivit vanligare att nyanställda erbjuds en tidsavgränsad provperiod på arbetsmarknaden.

I *Polen* har andelen arbetstagare med tidsavgränsade kontrakt ökat lavinartat, från 4 procent 1999 till 25 procent 2005. Av ungdomar på arbetsmarknaden har över hälften ett tidsavgränsat kontrakt. Det har också blivit allt vanligare med egenföretagare som i praktiken enbart arbetar åt en uppdragsgivare, det fenomenet är särskilt vanligt inom hälsosektorn.

I *Portugal* har över en tredjedel av arbetstagarna arbeten med osäkra anlitandeformer. Ett vanligt fenomen är att arbetstagare har tidsavgränsade kontrakt trots att de fortsätter att arbeta hos samma arbetsgivare. Men tidsavgränsningen gör att arbetsgivaren snabbt kan säga upp arbetskraften.

I *Slovakien* har arbetsmarknadslagarna ändrats för att möjliggöra treåriga arbetskontrakt. Allt fler jobb har denna tidsavgränsning.

I *Slovenien* har det skett en snabb ökning av antalet jobb med osäkra anlitandeformer. Vid nyanställningar erbjuds 75 procent av arbetstagarna endast jobb med tidsavgränsade kontrakt. Två tredjedelar av alla jobb med tidsavgränsade kontrakt innehas av ungdomar.

I *Spanien* har tre av fem arbetstagare tidsavgränsade kontrakt. Det är den högsta andelen i Europa. En konsekvens är att många arbetstagare inte har rätt till alla sociala förmåner, däribland saknar många arbetslösa rätt till arbetslöshetsersättning.

I *Storbritannien* är andelen arbetstagare med ofrivillig deltid hög. En konsekvens är att dessa arbetstagare inte har rätt till alla sociala förmåner, som föräldraersättning och arbetslöshetsersättning.

I *Tyskland* ökar antalet så kallade "mini jobs" där lönen är lägre än 400 euro i månaden och där arbetstagaren har begränsad sjukersättning etc. Tanken har varit att "mini jobs" skulle fungera som en väg in på arbetsmarknaden för ungdomar, men enligt flera analyser har konsekvensen i stället blivit att många fastnar i låglönesektorn. Vidare ökar antalet tidsavgränsade jobb. Totalt finns omkring 750 000 jobb med korttidskontrakt, främst inom de stora företagen.

I *Ungern* är den stora svårigheten, enligt de fackliga organisationerna, att allt fler arbetstagare tvingas att bli egna företagare. Det fenomenet har blivit vanligt inom alla sektorer av arbetslivet.¹⁰

Förklaringar till ökningen av jobb med osäkra anlitandeformer

Ökningen av antalet arbeten med osäkra anlitandeformer speglar en global maktförskjutning. I namn av honnörsord som flexibilitet, avreglering och liberalisering har miljontals arbetstagare förlorat sina tidigare trygga villkor på arbetsmarknaden. Orsakerna till maktförskjutningen är komplexa och mångfasetterade. De bakomliggande faktorer som särskilt brukar nämnas är följande:

- Världen har blivit öppnare som en effekt av Sovjetunionens fall, Kinas öppnare ekonomi och avregleringen i bland annat Indien och Brasilien. Öppenheten har skärpt den globala konkurrensen, både mellan transnationella företag och mellan nationer (som konkurrerar om att dra till sig investeringar). Det har i sin tur drivit på fusioner av de transnationella företagen och avregleringar i nationalstaterna.¹¹
- Sovjetblockets, Kinas och Indiens inträde i den globala ekonomin under 1990-talet har fördubblat den globala arbetskraften. Det ökade utbudet av arbetskraft har bidragit till att förändra maktbalansen, från arbete till kapitalet.¹²
- På global nivå sker en snabb förskjutning av olika branscher. Servicesektorn växer snabbast, där finns sedan tidigare en hög andel jobb med osäkra anlitandeformer. Arbetsvillkor från service-sektorn har i vissa fall kommit att bilda modell även för andra sektorer. Enligt ILO återfinns för närvarande 42 procent av världens arbetskraft inom servicesektorn, 35 procent inom jordbruket och 23 procent inom industrin.¹³
- Enligt ILO är den globala arbetslösheten den högsta på flera decennier. När arbetslösheten stiger ökar också andelen jobb med osäkra anlitandeformer. Särskilt snabbt sker detta när också arbetslöshetsersättningen är låg. Då tvingas arbetslösa människor att acceptera de arbeten som står till buds. ILO visar att 55 procent av ökningen av den globala arbetslösheten under perioden 2007 till

¹⁰ Uppgifterna om samtliga ovanstående länder är hämtade från "Quality of Jobs at Risk – An overview from the ETUC on the incidence and rise of precarious work in Europe", ETUC 2010.

¹¹ Kalleberg Arne L, "Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition", *American Sociological Review*, vol. 72 2009.

¹² Kalleberg, Arne L (2011), *Good jobs, Bad jobs: The rise of Polarized and Precarious Employment Systems in the United States, 1970s-2000s*, Russell Sage Foundation.

¹³ ILO, *Global Employment Trends*, 2011 & 2012.

2010 skedde i den industrialiserade världen. Det är en förklaring till den snabba ökningen av antalet jobb med osäkra anlitandeformer i Europa och Nordamerika.¹⁴

- Under de tre senaste decennierna har det lagliga skyddet för fackföreningsrörelsen försvagats i hela västvärlden. En orsak är lagändringar på nationell nivå som syftat till att underminera den fackliga styrkan. Det har handlat om försämrade möjligheter att bedriva kollektiva förhandlingar, om neddragningar av arbetslöshetsersättningarna och om försvagad konflikträtt.¹⁵
- I västvärlden har den fackliga organisationsgraden försvagats. Nedgången har till viss del kompenseras av ökad facklig styrka i forna Sovjetunionen och Östeuropa (gamla kommunistfack har reformerats och demokratiserats) och av en viss facklig tillväxt i länder som Brasilien, Indonesien och Sydafrika. Sammantaget har effekten ändå blivit en försvagning av den globala fackföreningsrörelsen. Starka fack i Europa och Nordamerika har tappat i styrka, vilket har haft en negativ symboleffekt.¹⁶
- Inkomstklyftorna mellan invånare inom länderna har ökat kraftigt de senaste 20 åren. Ökade inkomstklyftor är både en orsak till och en effekt av fler jobb med osäkra anlitandeformer. Jobb med osäkra anlitandeformer är ofta dåligt betalda samtidigt som fler låglönejobb leder till att människor blir mindre benägna att ställa krav på trygga anlitandeformer.¹⁷
- I hela världen, med undantag för länderna kring Persiska viken, ökar andelen kvinnor i arbetskraften. I västvärlden ökar andelen migranter i arbetskraften. I USA sker en ökning av antalet "svarta" och "latinos" på arbetsmarknaden. Kvinnor, migranter, "svarta" och "latinos" diskrimineras oftare än andra i arbetslivet och förblir oftare reservarbetskraft. Det kan öppna för fler osäkra och otrygga jobb. I USA är "svarta" och "latinos" kraftigt överrepresenterade bland dem med osäkra jobb.¹⁸
- Under perioden efter andra världskriget formades en social pakt mellan arbete och kapital i västvärlden, med framväxten av välfärdsstaten som viktigaste kännetecken. Under 1980-talet valde den nyliberala högern att lämna samförståndet. Margaret Thatcher och Ronald Reagan blev symboler för en politik som gick i konfrontation mot fackföreningsrörelsen.¹⁹

¹⁴ ILO, *Global Employment Trends*, 2011 & 2012.

¹⁵ Phelan, Craig & Lang, Peter (red. 2007), *Trade Union Revitalisation. Trends and Prospects in 34 Countries*. Bamber, Greg J m.fl. (2006), *International and Comparative Employment Relations. Globalisation and the developed market economies*, 4:e upplagan, Sage Publications. Croucher, Richard & Cotton, Elizabeth (2009), *Global Unions, Global Business – Global Union Federations and International Business*, Middlesex University Press.

¹⁶ ICFTU & ITUC, List of affiliated organisations, 2000-2012.

¹⁷ Credit Suisse Research Institute, *Global Wealth Report 2011*.

¹⁸ Kalleberg Arne L, "Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition", *American Sociological Review*, vol. 72 2009.

¹⁹ Lindberg, Ingemar (2007), *En ny maktbalans – om välfärdsstatens överlevnad i globaliseringens tid*, Premiss.

- Kapitalet har blivit alltmer transnationellt. Den tidigare möjligheten att skapa samförstånd mellan arbete och kapital på nationell nivå finns inte längre. Arbetarrörelsen har ingen motpart att göra ett handslag med. Kapitalet har lämnat den nationella arenan.²⁰
- Arbetarrörelsen har hamnat i ett ideologiskt vakuum. Marxismen och andra teorier som förmådde konceptualisera alternativen till kapitalismen är misskrediterade och har tappat i trovärdighet. Arbetarrörelsen manövrerar i den globaliserade terrängen utan den tidigare ideologiska kompassen.²¹

Kvinnor är överrepresenterade

Enligt ILO och ITUC är kvinnor, migranter och unga människor överrepresenterade i jobb med osäkra anlitandeformer. Flera studier handlar specifikt om dessa gruppers utsatthet. I rapporten "Living with economic insecurity: women in precarious work" (ITUC, 2011) är huvudtesen att ökningen av antalet otrygga jobb bidragit till att förstärka maktobalansen mellan män och kvinnor. I rapporten konstateras att kvinnor är överrepresenterade inom servicesektorn, där de otrygga jobben är särskilt vanliga. Det har i sin tur lett till att antalet jobb med osäkra anlitandeformer ökat särskilt mycket bland kvinnor.

På global nivå är kvinnor kraftigt överrepresenterade inom hushållsarbetet (barnpassning, städning, matlagning etc.). Där råder ofta oklara anställningsvillkor och det saknas ofta anställningskontrakt. I flera länder domineras hushållsarbetet av kvinnliga migranter, vilket skapar en dubbel utsatthet.

ITUC har vidare presenterat statistik som visar att kvinnor är överrepresenterade i olika specifika former av osäkra anlitandeformer, som ofrivilligt deltidsarbete, arbete som ofrivilligt utförs i hemmen och inom den informella ekonomin. ITUC:s slutsats är att den ekonomiska krisen har påverkat kvinnor på ett sätt som distinkt skiljer sig från hur krisen påverkat män.²²

²⁰ Amin, Samir (2011), *Kapitalism i globaliseringens tid*, Tankekraft förlag.

²¹ Kalleberg Arne L, "Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition", *American Sociological Review*, vol. 72 2009.

²² ITUC (2011), "Living with economic insecurity: women in precarious work".

Migrantarbetare är överrepresenterade

Världens omkring 200 miljoner migrantarbetare är långt ifrån en enhetlig grupp, men inom den råder en stark överrepresentation av personer med osäkra anlitandeformer.²³ Flest migrantarbetare finns i länderna kring Persiska viken. Där är det vanligt att migrantarbetare är låsta till sina kontrakt och inte kan byta arbete utan att först resa hem till sina ursprungsländer.²⁴

Flera studier visar att migrantarbetare även i västvärlden oftare än andra hamnar i jobb med osäkra anlitandeformer. En studie utförd i London visar att migrantarbetare betydligt oftare än andra har otrygga jobb, men att det inom migrantarbetargruppen också finns en stark social skiktning utifrån kön, hudfärg och ursprungsland. En särskilt utsatt grupp är papperslösa migrantarbetare, som för det mesta inte är skyddade av arbetsmarknadslagarna.²⁵

Unga är överrepresenterade

En studie som tar upp frågan om unga med osäkra anlitandeformer är "Being young and precarious in Denmark" (Solidar, 2012). En utgångspunkt i studien är att ungdomsarbetslösheten stått i fokus för den politiska debatten, men att den snabba ökningen av antalet ungdomar i otrygga jobb inte har blivit lika belyst. Den danska arbetsmarknadsexperten Flemming Ibsen konstaterar att det numera råder "laglöshet" för ungdomar i arbetslivet. Han menar att många ungdomar desperat söker efter arbeten, vilket ger arbetsgivarna ett maktövertag. Konsekvensen blir att ungdomar "pressas bortom all anständighet". Ungdomar har blivit kraftigt överrepresenterade i deltidsarbeten och i jobb med tidsavgränsade kontrakt. Det innebär att dessa ungdomar inte får samma sociala skydd som äldre arbetstagare med tryggare anställningar. Ungdomsjobben är dessutom ofta farliga och ohälsosamma. I Danmark drabbar en tredjedel av arbetsplatsolyckorna unga arbetstagare.²⁶

²³ Ambrosini, Maurizio & Barone, Carlo (2007), "Employment and working conditions of migrant workers", Università degli Studi di Milano, European Working Conditions Observatory (EWCO).

²⁴ Hunt, Nick, "From the Front Line: Dubai's Labour Trap", *Political Insight*, september 2012.

²⁵ McDowell, Linda m.fl., "Precarious Work and Economic Migration: Emerging Immigrant Divisions of Labour in Greater London's Service Sector", *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 33 2009. Wingborg, Mats (2010), "Tema: Migrantarbete", LO-TCO Biståndsnämnd.

²⁶ Solidar (2012), "Being young and precarious in Denmark".

Osäkra anlitandeformer och olika branscher – exempel: medier och konstnärliga yrken

Osäkra anlitandeformer ökar inom alla branscher, men omfattningen och andelen av osäkra jobb varierar starkt mellan olika branscher. Inom småskaligt jordbruk, småskalig handel och inom konstnärliga yrken har de osäkra anlitandeformerna alltid varit dominerande. Trenden är nu att de osäkra anlitandeformerna ökar också inom andra sektorer av arbetslivet – och som tidigare nämnts även inom industrin och den offentliga sektorn. Inom transportsektorn ökar pseudo-egenföretagarna, något som bland annat engagerat Svenska Transportarbetareförbundet²⁷. Vad som mer sällan lyfts fram är att de osäkra anlitandeformerna också ökar kraftigt inom sektorer som tillhör tjänstemannasektorn, däribland inom media, men också ytterligare inom den konstnärliga sektorn.

Den europeiska journalistfederationen, EFJ, rapporterade nyligen om de nya vindarna i Europa. I många europeiska länder är numera en huvuddel av journalisterna frilansare, rapporterar EFJ. Men den anlitandeformen har journalisterna inte valt frivilligt: "Många journalister som skulle föredra en traditionell anställning har tvingats till vad vi kallar ett 'falskt frilansande'. De arbetar för arbetsgivare som bryter mot lagstiftningen genom att använda frilansare för att utföra heltidsarbete, därigenom undslipper arbetsgivaren krav på sociala rättigheter." Av detta har EFJ dragit slutsatsen att internationalen måste prioritera frågan om frilansjournalisternas rättigheter.²⁸

I konstnärliga yrken har de osäkra anlitandeformerna alltid varit vanliga, men även där sker en ökning från en hög andel till en ännu högre. Enligt Teaterförbundet i Sverige är detta en huvudfråga i förbundets internationella engagemang, bland annat inom ramen för Fédération Internationale des Acteurs (FIA). Orsaken till ökningen, enligt FIA, är att många länder, inte minst i Europa, skurit ner på anslagen för offentlig kultur. Det har öppnat för en ökad otrygghet och att fler arbetstagare har osäkra anlitandeformer.²⁹

Konsekvenser för det sociala skyddet

I västvärlden har den fackliga kritiken mot ökningen av jobb med osäkra anlitandeformer främst handlat om att allt fler arbetstagare hamnar helt eller delvis utanför socialförsäkringssystemet. De exakta konsekvenserna för den sociala tryggheten varierar mellan olika länder och beror på hur den nationella lagstiftningen är utformad. Mönstret är emellertid entydigt. De osäkra anlitandeformerna leder till att arbets-

²⁷ Se bland annat skriften "Schysta villkor för alla", Transport, 2012.

²⁸ EFJ (oktober 2011), "Freelance Rights".

²⁹ Uppgifterna bygger på en intervju med Åse Axberg vid svenska Teaterförbundet, utförd den 19 september, 2012.

tagarna inte alls eller endast delvis får rätt till sjukförsäkring, arbetslöshetsförsäkring, föräldraförsäkring etc. I västvärlden har konsekvensen blivit att miljontals människor fått sjunkande inkomster vid sjukdom och arbetslöshet.³⁰ I utvecklingsländer är utvecklingen mer komplex. Där har det sociala skyddet alltid varit begränsat. Ökningen av jobben med osäkra anlitandeformer har framför allt drabbat vissa segment av arbetsmarknaden, i huvudsak arbetarklass som tidigare har haft jobb med större trygghet, i synnerhet inom industrisektorn.³¹

Ökningen av jobb med osäkra anlitandeformer påverkar även arbetstagarnas ekonomi på andra sätt. En konsekvens är att bankerna är mer ovilliga att låna ut pengar till personer som saknar en fast och trygg anställning. Det leder i sin tur till att arbetstagare med osäkra jobb inte kan låna pengar till bostäder och när de ändå får möjlighet att låna pengar är räntan högre och villkoren sämre.

Konsekvenser för välbefinnandet

I mängder med studier påvisas att jobben med osäkra anlitandeformer påverkar människors hälsa på ett negativt sätt. Förklaringar är den ekonomiska otryggheten, en ökad stress och en större sårbarhet. En av dem som specialiserat sig på frågan är den amerikanska ekonomiprofessorn Richard D. Wolff. En av de amerikanska studier som han bygger sin argumentation på visar att ett konstant hot om att förlora sitt jobb till och med har mer negativa effekter på hälsan än att vara arbetslös. Richard D. Wolff förklarar resultaten med att en utdragen rädsla har starka psykologiska effekter.³²

Carles Muntaner, forskare vid den kanadensiska institutionen Center for Addiction and Mental Health (CAMH) i Toronto, har i studier visat att deltidsjobb i kombination med osäkra anställningsförhållanden oftare framkallar psykiska problem jämfört med trygga heltidsjobb. Carles Muntaners studier visar vidare att osäkra anlitandeformer ofta skapar en skiktning på arbetsplatserna mellan trygga respektive osäkra arbeten. En annan avgörande faktor som bidrar till ohälsan är den konstanta rädslan för att förlora sitt arbete. Den rädslan, menar Carles Muntaner, förhindrar de med osäkra anlitandeformer från att kräva sina rättigheter och våga ställa krav på arbetsgivaren. Carles Muntaner har vidare belagt att de osäkra anlitandeformerna ökar risken för hjärt- och kärlsjukdomar med 50 procent.³³

³⁰ International Metalworkers Federation (2011), "Precarious Work Affects Us All".

³¹ International Metalworkers Federation (2011), "Precarious Work Affects Us All".

³² Burgard, Sarah A. & Kalousova, Lucie m.fl. (2012), "[Perceived Job Insecurity and Health: The Michigan Recession and Recovery Study](#)", , University of Michigan. Wolff, Richard & Fraad, Harriet (2012), "Precarious Jobs: The Economics and Psychology of Insecure Work", podcast, 2012 (<http://rdwolff.com/content/precarius-jobs-economics-and-psychology-insecure-work-podcast>).

³³ Muntaner, Carles (2008), *Closing the Gap in a Generation: Health Equity through Action on the Social Determinants of Health, Chapter 7, Fair Employment and Decent Work*, WHO.

Liknande resultat återfinns i forskarna Thomas Kieselbach och Simo Mannilas studie *Unemployment, Precarious Work and Health* (2011). I forskningsbidraget påvisas samband mellan osäkra anlitandeformer och flera olika sjukdomar.³⁴ I den kanadensiska delstaten Ontario har den så kallade Law Commission tagit fram rapporten "Vulnerable Workers Interim Report" (2012). I rapporten konstateras att 22 procent av delstatens arbetstagare numera återfinns i jobb med osäkra anlitandeformer. Särskilt vanliga är dessa jobb inom hotell- och restaurangsektorn, vidare är kvinnor och invandrare överrepresenterade. I studien beläggs att osäkra anlitandeformer ökar risken för ohälsa, inte minst stress och psykiska sjukdomar.³⁵

I studien *Job Insecurity and Health in the United States* (2006) av forskaren Sarah Burgard med flera, vid Population Studies of Michigan, konstateras att jobb med osäkra anlitandeformer inte är ett nytt fenomen men att de har ökat i antal. Forskarna hävdar att detta i sin tur har bidragit till en ökning av antalet depressioner och självskattad ohälsa.³⁶ Även andra studier pekar på ett generellt samband mellan jobb med osäkra anlitandeformer och depressioner.³⁷

I studien "Gender, precarious work, and chronic diseases in South Korea" (2008) skriven av doktor Il-Ho Kim med flera, visar att risken för att arbetstagare med osäkra anlitandeformer ska få kroniska sjukdomar är signifikant högre än för hela gruppen arbetstagare. Detta resultat visar sig vara robust även när man tar bort effekterna av utbildningsnivå, social position, inkomst, rökning, alkoholkonsumtion samt omfattningen av motion. Samtidigt påvisar studien vissa könsskillnader. För män med osäkra anlitandeformer ökar särskilt risken för muskel- och skelettskador. För kvinnor med osäkra anlitandeformer ökade särskilt risken för psykiska problem.³⁸

Ytterligare en effekt av de allt fler jobben med osäkra anlitandeformer är en tilltagande polarisering på arbetsplatserna mellan arbetstagare med trygga jobb (och oftare lång utbildning) och arbetstagare med osäkra jobb (och oftare kort utbildning). Enligt amerikanska studier leder denna spänning till ökad stress och ohälsa.³⁹

³⁴ Kieselbach, Thomas m.fl. (2011), *Unemployment, Precarious Work and Health*, VS Verlag für Sozialwissenschaften.

³⁵ Law Commissioner of Ontario (2012), "Vulnerable Workers Interim Report".

³⁶ Burgard, Sarah m.fl. (2006), "Job Insecurity and Health in the United States", Population Studies Center, University of Michigan, Institute for Social Research.

³⁷ O'Neill, Rory, "Insecure work", *Hazards magazine*, nr 119 2012.

³⁸ Kim, Il-Ho m.fl., "Gender, precarious work, and chronic diseases in South Korea", *American Journal of Industrial Medicine*, vol. 51 2008.

³⁹ Kalleberg, Arne L (2011), *Good jobs, Bad jobs: The rise of Polarized and Precarious Employment Systems in the United States, 1970s-2000s*, Russell Sage Foundation.

Ytterligare flera forskningsstudier visar på samband mellan jobb med osäkra anlitandeformer och ökad ohälsa. Den senaste forskningsöversikten⁴⁰ är dock över tio år gammal och en ny skulle behöva göras.

Konsekvenser för samhällsekonomin

Den amerikanska ekonomiprofessorn Richard D. Wolff pekar på det irrationella i utvecklingen av fler jobb med osäkra anlitandeformer. Hans argument är att de otrygga jobben skapar stress, rädsla, osäkerhet och ohälsa – något som även drabbar anhöriga och arbetstagarnas familjer. Denna ohälsa leder till enorma samhällskostnader i form av ökade utgifter i sjukvården, i skolan och inom socialvården. Enligt Wolff har arbetsgivarnas ökade maktbefogenheter skapat kostnader som alla i samhället får bära. Om detta skulle innebära ökade vinster för arbetsgivaren, så måste man visa att dessa vinster överstiger samhällets kostnader, i annat fall är systemförskjutningen irrationell, hävdar Wolff. Men, konstaterar Wolff, en forskning som summerar samhällets kostnader saknas. Ingen har ens försökt att genomföra kalkylen.

Det absurda blir, menar Wolff, att fler jobb med osäkra anlitandeformer dessutom innebär en nedmontering av arbetstagarnas yrkeskunnande. Forskningen visar övertygande, menar Wolff, att för att vi ska lära oss ett yrke ordentligt förutsätts trygghet. I stället skapar det framväxande arbetslivet en attityd av att det personliga engagemanget inte spelar någon roll, av att människors kunnande inte räknas. Wolff ställer den retoriska frågan: Om du märker att ditt arbete har blivit mer otryggt, att dina kolleger blivit uppsagda, tänker du då: nu ska jag jobba extra hårt? Han ger själv ett svar: "Nej, knappast, snarare börjar du kalkylera med att du snart måste byta jobb, att det inte är någon idé att anstränga sig."⁴¹

Konsekvenser för fackföreningsrörelsen

Ökningen av de osäkra anlitandeformerna har försvagat den fackliga styrkan. Personer med osäkra anlitandeformer är mindre benägna än andra anställda att organisera sig fackligt och ställa krav på arbetsgivaren. Risker är större för dem att de förlorar sina arbeten om de upplevs som obekväma.

Det råder en samvariation mellan branscher som har flera jobb med osäkra anlitandeformer och en försämrad facklig organisationsgrad. Orsakssambanden går i båda riktningarna. Osäkra anlitandeformer gör

⁴⁰ Quinlan, Michael m.fl., "The global expansion of precarious employment, work disorganisation and occupational health: A review of Recent Research", *International Journal of Health Services*, vol. 31, nr 2 2001.

⁴¹ Wolff, Richard & Fraad, Harriet (2012), "Precarious Jobs: The Economics and Psychology of Insecure Work", podcast (<http://rdwolff.com/content/precarious-jobs-economics-and-psychology-insecure-work-podcast>).

att färre vågar organisera sig fackligt. Samtidigt betyder svaga fackföreningar att det blir lättare för arbetsgivaren att införa jobb med osäkra anlitandeformer.⁴²

Konsekvenser för möjligheten att bedriva kollektiva förhandlingar

Osäkra anlitandeformer består bland annat av tidsavgränsade anställningar, arbeten som utförs av en underleverantör i mellanställning, kontraktsarbeten och arbeten i bemanningsföretag. Flera hinder som gör att dessa grupper ofta inte omfattas av kollektivavtal:

- I många länder råder lagligt förbud mot arbetare med tillfälliga kontrakt att organisera sig fackligt och sluta kollektivavtal. Sådana förbud finns exempelvis i flera av länderna runt Persiska viken, där kontraktsarbetarna består av migrantarbetare från andra länder.
- I flera länder har personal inhyrd från bemanningsföretag inte laglig rätt att ansluta sig till samma fackklubb som de fast anställda har vid de företag där de arbetar. Konsekvensen blir ofta att de bemanningsanställda inte tillhör någon facklig organisation och inte heller omfattas av kollektivavtal. Detta är det vanliga mönstret i bland annat Indien.
- Personer med osäkra anlitandeformer är ofta anlitade på oklara grunder, ofta saknas kontrakt och ibland är det oklart vem som är arbetsgivare. Då blir det också svårt för fackliga organisationer att försvara arbetstagaren i förhandlingar.
- Ibland är det lagligt möjligt för kontraktsanställda, bemanningsanställda etc. att bilda en facklig organisation och sluta kollektivavtal, men det råder särskilda juridiska trösklar vilket i praktiken gör facklig organisering och möjligheten att uppnå avtal svårare.
- Även när det är lagligt möjligt att sluta kollektivavtal blir förhandlingarna för kontraktsanställda, bemanningsanställda etc. ofta fragmentiserade och det är ofta svårt att upprätta en förhandlingsenhet. Det gäller i synnerhet om förhandlingarna ska omfatta flera olika arbetsgivare.

Personer med osäkra anlitandeformer har inte samma lagliga skydd som andra arbetstagare, de hamnar oftare utanför socialförsäkringssystemet och – vilket visats ovan – de är mer sällan skyddade av kollektivavtal. Resultatet blir att de får lägre lön och sämre förmåner och mer sällan får del av fortbildning och yrkesutveckling.⁴³

⁴² International Metalworkers Federation (2011), "Precarious Work Affects Us All".

⁴³ Hayter, Susan (2011), "Collective bargaining and precarious work", ILO.

Förkortningar

EFJ: European Federation of Journalists. Den europeiska journalistfederationen.

ETUC: European Trade Union Confederation. Sammanslutning för fackliga landsorganisationer i Europa. På svenska kallas organisationen för Europafacket eller EFS, Europeiska fackliga samorganisationen.

FIA: Fédération Internationale des Acteurs. En global facklig organisation för skådespelare. Svenska Teaterförbundet är en av medlemmarna.

ITUC: International Trade Union Confederation. Sammanslutning för fackliga landsorganisationer. På svenska används ofta förkortningen IFS, Internationella fackliga samorganisationen.

ILO: International Labour Organisation. Ett av FN:s fackorgan. På svenska kallad Internationella arbetsorganisationen.

Källor

Ambrosini, Maurizio & Barone, Carlo (2007), "Employment and working conditions of migrant workers, Università degli Studi di Milano", European Working Conditions Observatory (EWCO).

Amin, Samir (2011), *Kapitalism i globaliseringens tid*, Tankekraft förlag.

Bamber, Greg J m.fl. (2006), *International and Comparative Employment Relations. Globalisation and the developed market economies*, 4:e upplagan, Sage Publications.

Burgard, Sarah A. & Kalousova, Lucie m.fl. (2012), "Perceived Job Insecurity and Health: The Michigan Recession and Recovery Study", University of Michigan.

Burgard, Sarah m.fl. (2006), "Job Insecurity and Health in the United States", Population Studies Center, University of Michigan, Institute for Social Research.

"Conclusions from Workers Symposium on Policies and Regulations to Combat Precarious Employment", 2011.

Credit Suisse Research Institute, "Global Wealth Report 2011".

Croucher, Richard & Cotton, Elizabeth (2009), *Global Unions, Global Business – Global Union Federations and International Business*, Middlesex University Press.

EFJ (oktober 2011), "Freelance Rights".

ETUC (2010), "Quality of Jobs at Risk – An overview from the ETUC on the incidence and rise of precarious work in Europe".

Hayter, Susan (2011), "Collective bargaining and precarious work", ILO.

- Hunt, Nick, "From the Front Line: Dubai's Labour Trap", *Political Insight*, september 2012.
- ICFTU & ITUC, "List of affiliated organisations", 2000-2012.
- ILO: *Global Employment Trends*, 2011 & 2012.
- ITUC (2011), "Living with economic insecurity: women in precarious work".
- IndustriAll (2012), "Say NO to the hazards of precarious work".
- International Metalworkers Federation (2011), "Precarious Work Affects Us All".
- ITUC (2011), "Resolution on Tackling Precarious and Informal Work".
- Kalleberg Arne L, "Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition", *American Sociological Review*, vol. 72 2009.
- Kalleberg, Arne L (2011), *Good jobs, Bad jobs: The rise of Polarized and Precarious Employment Systems in the United States, 1970s-2000s*, Russell Sage Foundation.
- Kieselbach, Thomas m.fl. (2011), *Unemployment, Precarious Work and Health*, VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kim, Il-Ho m.fl., "Gender, precarious work, and chronic diseases in South Korea", *American Journal of Industrial Medicine*, vol. 51 2008.
- Law Commissioner of Ontario (2012), "Vulnerable Workers Interim Report".
- Lindberg, Ingemar (2007), *En ny maktbalans – om välfärdsstatens överlevnad i globaliseringens tid*, Premiss.
- McDowell, Linda m.fl., "Precarious Work and Economic Migration: Emerging Immigrant Divisions of Labour in Greater London's Service Sector", *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 33 2009.
- Muntaner, Carles (2008), *Closing the Gap in a Generation: Health Equity through Action on the Social Determinants of Health, Chapter 7, Fair Employment and Decent Work*, WHO.
- O'Neill, Rory, "Insecure work", *Hazards magazine*, nr 119 2012.
- Phelan, Craig (red.), *Trade Union Revitalisation. Trends and Prospects in 34 Countries*, Peter Lang, 2007.
- Rotherham against the cuts (mars 2012), "Precarious work is on the rise".
- Quinlan, Michael m.fl., "The global expansion of precarious employment, work disorganisation and occupational health: A review of Recent Research", *International Journal of Health Services*, vol. 31, nr 2 2001.
- Solidar (2012) "Being young and precarious in Denmark".
- Transport, (2012), "Schysta villkor för alla".
- Wingborg, Mats (2008), "Informell ekonomi", LO-TCO Biståndsnämnd.

Wingborg, Mats (2009), "Tema: Migrantarbete", LO-TCO Biståndsämnd.

Wolff, Richard & Fraad, Harriet (2012), "Precarious Jobs: The Economics and Psychology of Insecure Work", podcast (<http://rdwolff.com/content/precarious-jobs-economics-and-psychology-insecure-work-podcast>).